

EKONOMSKA VELIČINA POLJOPRIVREDNIH GAZDINSTVA U SRBIJI I PREPORUKA MERA ZA NJIHOVO OSNAŽIVANJE¹

Vesna Paraušić², Drago Cvijanović³

Apstrakt

Autori u radu analiziraju poljoprivredna gazdinstva u Republici Srbiji prema njihovoj ekonomskoj veličini (snazi) i posmatraju ih u komparativnoj analizi sa izabranim zemljama Evropske Unije (EU). Uočavanje izuzetno niske ekonomske snage domaćih poljoprivrednih proizvođača u poređenju sa poljoprivrednicima u razvijenim zemljama EU, inicira predlaganje mera i aktivnosti u cilju njihovog ekonomskog osnaživanja i izgradnje održive konkurentne prednosti na domaćem i inostranom tržištu.

Ključne reči: *poljoprivredna gazdinstva, ekonomska veličina, konkurentnost.*

Uvod

Za analizu poljoprivrednih gazdinstava u Republici Srbiji sa aspekta njihove ekonomske veličine autori u radu koriste podatke Popisa poljoprivrede u Srbiji 2012., odnosno statističke podatke Republičkog zavoda za statistiku Srbije (RZS) i statističku bazu Evropske komisije (EC) – Eurostat. Pored toga, istraživanje autora oslanja se na strateška dokumenta Srbije i EU u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja, kao i na rezultate istraživanja brojnih domaćih i stranih autora, koji su se u naučnom radu bavili ovom tematikom.

---

¹ Rad je deo istraživanja na projektu III 46006, finansirano od strane Ministarstva nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

² Dr Vesna Paraušić, naučni saradnik, Institut za ekonomiku poljoprivrede Beograd, Vogina 15, 011/69-72-858, vesna_pa@iep.bg.ac.rs.

³ Dr Drago Cvijanović, naučni savetnik, Institut za ekonomiku poljoprivrede Beograd, Vogina 15, 011/69-72-858, drago_d@iep.bg.ac.rs.

Prema metodologiji EC za tipologiju gazdinstava (Uredba EC broj 1242/2008; Typology handbook EC, RI/CC 1500, Brisel, 25.07.2008), sa kojom je usklađena i odgovarajuća metodologija RZS Srbije, ekonomska veličina gazdinstva predstavlja vrednost ukupnog standardnog autputa (skraćeno SO) ili rezultata na gazdinstvu, odnosno novčanu vrednost bruto poljoprivredne proizvodnje, koju poljoprivrednik može očekivati da potencijalno dobije od svog zemljišta (useva/višegodišnjih zasada/stoke) u datom regionu i „normalnim“ okolnostima proizvodnje. Vrednost ukupnog SO na gazdinstvu izražava se u evrima i predstavlja zbir vrednosti pojedinačnih SO svih poljoprivrednih proizvoda (karakteristika) koji se proizvode na gazdinstvu. Pojedinačni SO dobijeni su množenjem SO koeficijenta po jedinici za svaku vrstu proizvoda (vrstu useva/višegodišnjih zasada, vrstu stoke) i odgovarajućeg broja ovih jedinica (hektara/grla stoke) na gazdinstvu. Za Srbiju, RZS obračunao je SO koeficijent 2007 za referentni period 2005-2009.

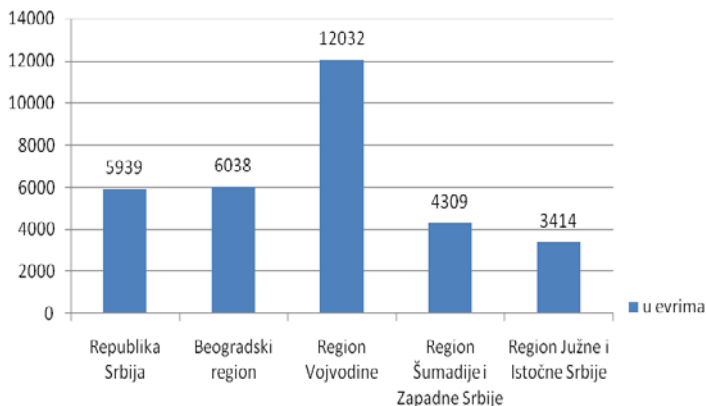
Analiza ekonomske veličine poljoprivrednih gazdinstava u Srbiji

Na osnovu podataka RZS Srbije (Popis poljoprivrede 2012.), prosečna ekonomska veličina (snaga) poljoprivrednog gazdinstava u Srbiji u 2012. godini iznosi 5.939 eura, a posmatrano prema organizaciono pravnoj formi poljoprivrednih gazdinstava, ovaj indikator iznosi: (a) na sektoru porodičnih gazdinstava - 4.990 eura; (b) na sektoru pravnih lica i preduzetnika – 204.755 eura. Vrednost prosečne ekonomske veličine poljoprivrednog gazdinstava u Srbiji dominantno opredeljuje sektor porodičnih poljoprivrednih gazdinstava, s obzirom da ovaj sektor učestvuje sa 99,5% u ukupnom broju poljoprivrednih gazdinstava u Srbiji.

Po regionima posmatrano, a u odnosu na prosečnu ekonomsku vrednost poljoprivrednog gazdinstva u Srbiji (5.939 eura), ekonomski siromašnija (slabija) gazdinstva locirana su u regionu Južne i Istočne Srbije i regionu Šumadije i Zapadne Srbije, ekonomski snažnija gazdinstva locirana u regionu Vojvodine, a ekonomska vrednost gazdinstava u Beogradskom regionu gotovo je na nivou prosečne vrednosti za Srbiju (Grafikon 1). Najveću prosečnu ekonomsku veličinu poljoprivrednog gazdinstva ima region Vojvodine (12.032 eura), a najnižu (3.414 eura) region Južne i Istočne Srbije. Prosečna ekonomska snaga poljoprivrednog gazdinstva u regionu Vojvodine više od 2 puta, odnosno 3,5 puta iznad je prosečne ekonomske snage poljoprivrednog gazdinstva u R. Srbiji, odnosno u

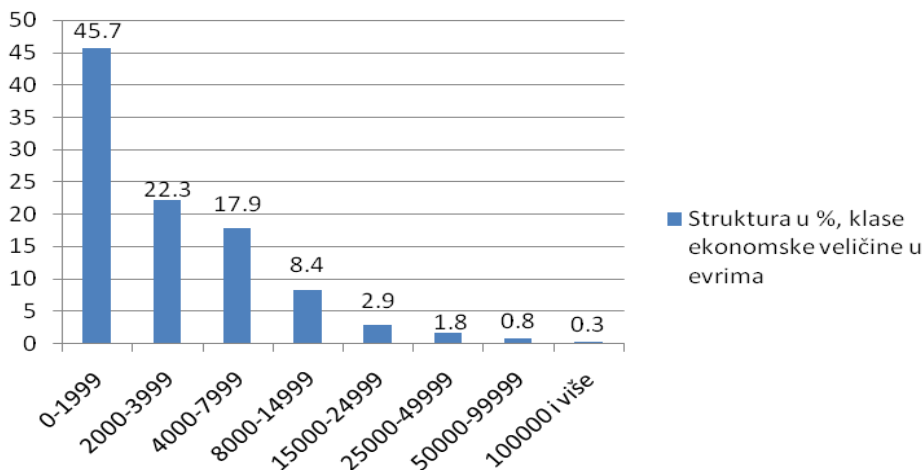
regionu Južne i Istočne Srbije, respektivno posmatrano.

Grafikon 1. Prosečna ekonomska veličina poljoprivrednih gazdinstava u Republici Srbiji i po regionima, 2012. godina

Izvor: Baza podataka RZS Srbije: Popis poljoprivrede 2012.

Grafikon 2. Struktura poljoprivrednih gazdinstava u Republici Srbiji po klasama ekonomske veličine/¹, 2012. godina

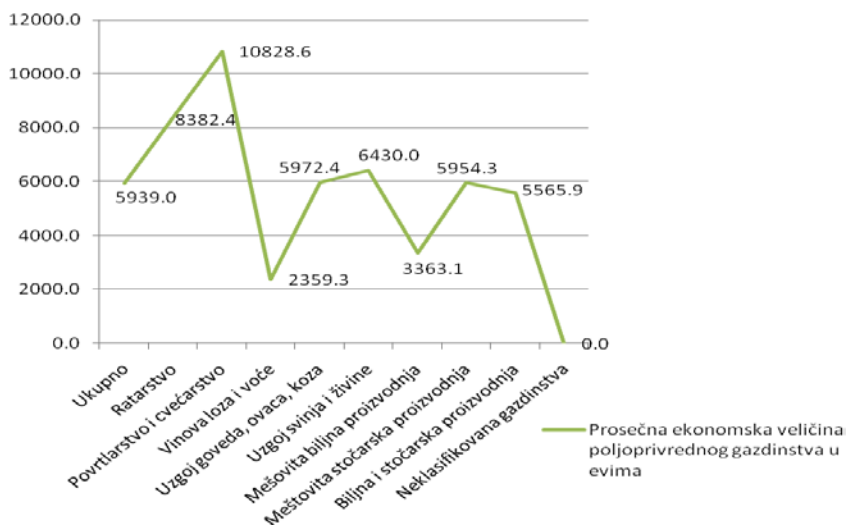
¹ Iako EC (Uredba EC br. 1242/2008) prepoznaje 14 klasa ekonomske veličine gazdinstava, u radu su, shodno podacima, poljoprivredna gazdinstva prema njihovoj ekonomskoj veličini klasifikovana u 8 ekonomskih klasa.

Izvor: Baza podataka RZS Srbije: Popis poljoprivrede 2012.

Posmatrano na nivou Srbije, od ukupnog broja poljoprivrednih gazdinstava (631.552) najveći broj poljoprivrednih gazdinstava (njih

288.559 ili 45,7%) ima ekonomsku vrednost gazdinstva manju od 2.000 eura. Istovremeno, najmanji broj poljoprivrednih gazdinstava (1.902 gazdinstva ili 0,3% od njihovog ukupnog broja) evidentira se u ekonomskoj klasi od 100.000 i više eura (Grafikon 2). Ovakva zakonitost (najveći broj poljoprivrednih gazdinstava u klasi najmanje ekonomske vrednosti i najmanji broj gazdinstava u klasi najviše ekonomske vrednosti) prisutna je i u oblastima Srbija – sever i Srbija – jug, kao i na sektoru porodičnih poljoprivrednih gazdinstava. Međutim, na sektoru pravnih lica i preduzetnika ova zakonitost ne važi.

Grafikon 3. Prosečna ekonomska veličina poljoprivrednih gazdinstava u Republici Srbiji prema tipu poljoprivredne proizvodnje, 2012.

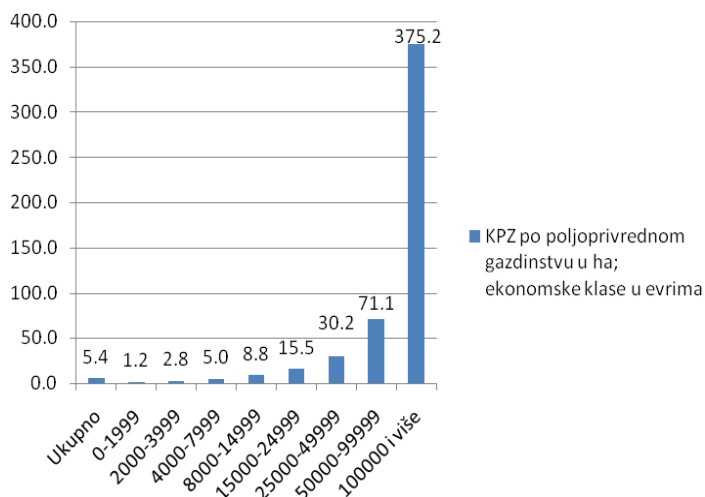
Izvor: Baza podataka RZS Srbije: Popis poljoprivrede 2012.

Posmatrajući ekonomsku snagu poljoprivrednih gazdinstava prema tipu poljoprivredne proizvodnje⁴ (Grafikon 3), može se uočiti da na nivou R. Srbije najveću prosečnu ekonomsku vrednost po gazdinstvu (10.828,6 eura) imaju gazdinstva specijalizovana u proizvodnji povrća i cveća (iako je u ovom tipu proizvodnje najmanji broj poljoprivrednih gazdinstava),

⁴ Tip poljoprivredne proizvodnje gazdinstva je sistem proizvodnje gazdinstva kojeg karakteriše relativni doprinos različitih linija proizvodnje ukupnom SO gazdinstva. Evropska komisija (EC, RI/CC 1500, Brisel, 25.07.2008, str. 29), predviđa klasifikaciju poljoprivrednih gazdinstava u pet grupa specijalizovanih gazdinstava, tri mešovite grupe i jednu grupu tzv. „neklasifikovanih gazdinstava“.

dok su na dnu lestice, po prosečnoj ekonomskoj snazi, gazdinstva specijalizovana u proizvodnji vinove loze i voća (2.359,3 eura iznosi njihova prosečna ekonomska veličina)⁵.

Grafikon 4. Korišćeno poljoprivredno zemljište po poljoprivrednom gazdinstvu u Republici Srbiji, po ekonomskim klasama, 2012. godina

Izvor: Baza podataka RZS Srbije: Popis poljoprivrede 2012.

Sa porastom ekonomske snage poljoprivrednih gazdinstva značajno se povećava i površina korišćenog poljoprivrednog zemljišta⁶ (skraćeno KPZ) po gazdinstvu (Grafikon 4). Ove relacije postoje i kada se posmatraju gazdinstva u oba sektora (sektor porodičnih poljoprivrednih gazdinstava i sektor pravnih lica i preduzetnika), kao i kada se posmatraju oblasti Srbija-sever i Srbija-jug. Interesantno je primetiti da porodična poljoprivredna gazdinstva u najvišoj klasi ekonomske vrednosti u oblasti Srbija sever koriste oko 3 puta više poljoprivrednog zemljišta u odnosu na sektor porodičnih poljoprivrednih gazdinstava u istoj ekonomskoj klasi u oblasti Srbija – jug.

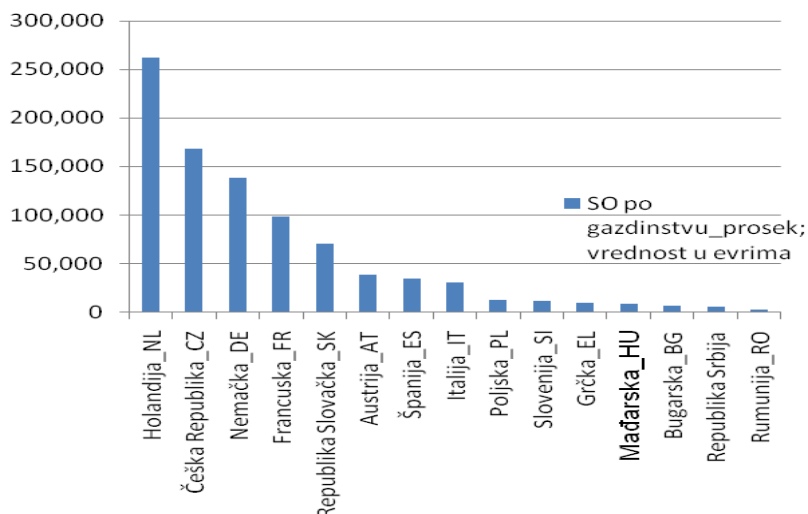
⁵ Neračunajući neklasifikovana gazdinstva koja nemaju SO vrednost (ako gazdinstvo ima samo okućnicu ili zemljište koje se ekonomski ne koristi), ribarske zadruge i sl.

⁶ Korišćeno poljoprivredno zemljište čini: poljoprivredno zemljište na okućnici, oranice i bašte (uključujući i ugare), stalni zasadi (voćnjaci, vinogradi, rasadnici i ostali stalni zasadi), livade i pašnjaci koje gazdinstvo obrađuje – koristi u poljoprivrednoj 2011/2012. godini. Stanje na dan 30.09.2012.

Komparativna analiza ekonomske veličine poljoprivrednih gazdinstava u Srbiji i izabranim zemljama EU

Podaci prezentovani u Tabeli 1 i Grafikonu 5 ukazuju da, u odnosu na izabrane zemlje EU⁷, Srbija zauzima pretposlednje mesto prema prosečnoj ekonomskoj vrednosti poljoprivrednog gazdinstva (na poslednjem mestu je Rumunija). Pri tome, prosečna ekonomska vrednost poljoprivrednog gazdinstva u Holandiji, Češkoj i Nemačkoj (prve tri zemlje rangirane po prosečnoj vrednosti SO na gazdinstvu), u odnosu na Srbiju, veća je za oko 44 puta, 28 puta, odnosno 23 puta, respektivno posmatrano.

Grafikon 5. Prosečna ekonomska vrednost poljoprivrednog gazdinstva u Srbiji¹ i izabranim zemljama EU, 2010

¹ Za Srbiju podaci se odnose na 2012. godinu.

Izvor: Za Srbiju: podaci Popisa poljoprivrede 2012, RZS Srbije, <http://webrzs.stat.gov.rs>.

Za zemlje EU: baza Eurostat-a, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

Datum pristupa bazama 02.04.2014.

⁷ Izabrane zemlje EU uključuju 14 zemalja, od kojih su 7 stare članice EU (EU-15), a preostalih 7 zemalja postale su članice EU tokom 2004 i 2007. godine.

Tabela 1. Broj poljoprivrednih gazdinstava i prosečna vrednost SO po poljoprivrednom gazdinstvu u Srbiji¹ i izabranim zemljama EU, 2010

	Izabrane zemlje EU i Srbija	Broj poljoprivrednih gazdinstava	Prosečna SO vrednost po poljop.gazdinstvu, u evrima
EU - 28		12.248.000	25.138
1.	Holandija	72.320	261.753
2.	Češka Republika	22.860	168.513
3.	Nemačka	299.130	138.716
4.	Francuska	516.100	98.301
5.	Republika Slovačka	24.460	70.769
6.	Austrija	150.170	39.151
7.	Španija	989.800	34.525
8.	Italija	1.620.880	30.514
9.	Poljska	1.506.620	12.602
10.	Slovenija	74.650	12.233
11.	Grčka	723.060	9.505
12.	Mađarska	576.810	9.086
13.	Bugarska	370.490	6.847
14.	Republika Srbija¹	631.552	5.939
15.	Rumunija	3.859.040	2.700

¹ Za Srbiju podaci se odnose na 2012. godinu.

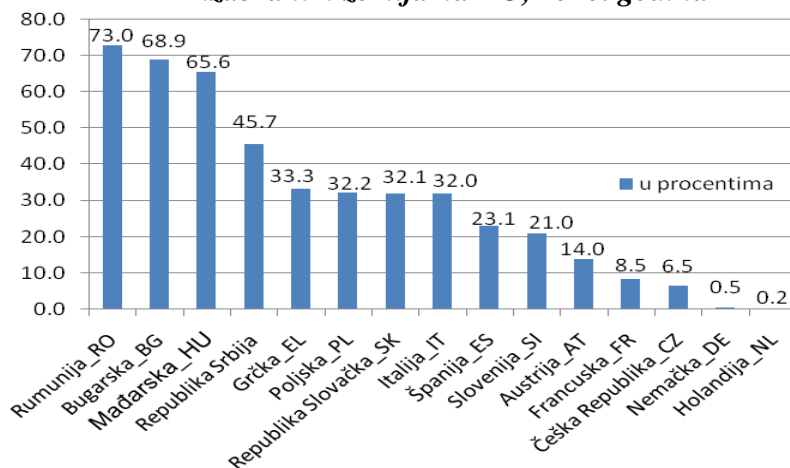
Izvor: Za Srbiju: podaci Popisa poljoprivrede 2012, RZS Srbije, <http://webrzs.stat.gov.rs>.

Za zemlje EU: baza Eurostat-a, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>. Datum pristupa bazama 02.04.2014.

Podaci prezentovani na grafikonima 6 i 7 ukazuju na sledeće:

- U poređenju sa Srbijom, samo tri zemlje (Rumunija, Bugarska, Mađarska) imaju veće učešće poljoprivrednih gazdinstava u ekonomskoj klasi 0-1.999 eura u ukupnom broju poljoprivrednih gazdinstava. Zemlje u kojima mali broj gazdinstava pripada ovoj najnižoj ekonomskoj klasi jesu Nemačka (0,5%) i Holandija (0,2%);
- Srbija, sa učešćem od 0,3% gazdinstava najviše ekonomske klase u ukupnom broju gazdinstava, nalazi se na pretposlednjem mestu (na poslednjem mestu je Rumunija) u odnosu na izabrane zemlje EU. Visoko učešće ekonomski najsnažnijih gazdinstava u ukupnom broju gazdinstava imaju sledeće tri zemlje: Holandija (53,8%), Nemačka (35,1%) i Francuska (31,1).

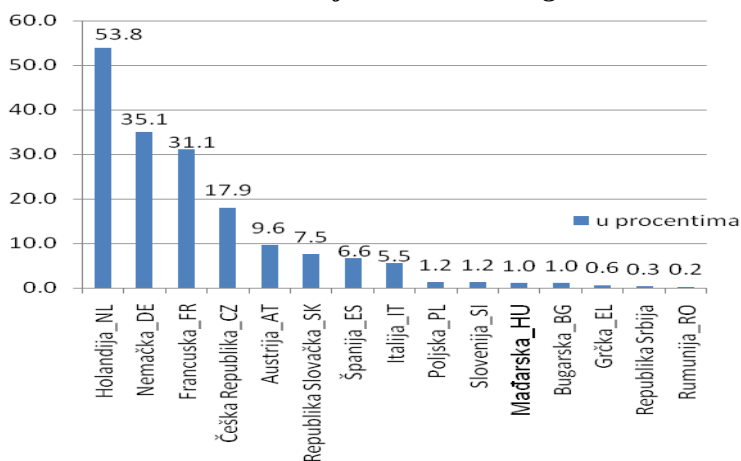
Grafikon 6. Učešće poljoprivrednih gazdinstava u ekonomskoj klasi od 0-1.999 eura u ukupnom broju poljoprivrednih gazdinstava u Srbiji¹ i izabranim zemljama EU, 2010. godina

¹ Za Srbiju podaci se odnose na 2012. godinu.

Izvor: Podaci Popisa poljoprivrede 2012, RZS Srbije (<http://webzugs.stat.gov.rs>) i baza Eurostat-a (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>). Datum pristupa 02.04.2014.

Grafikon 7. Učešće poljoprivrednih gazdinstava u ekonomskoj klasi od preko 100.000 eura u ukupnom broju gazdinstava u Srbiji¹ i izabranim zemljama EU 2010. godina

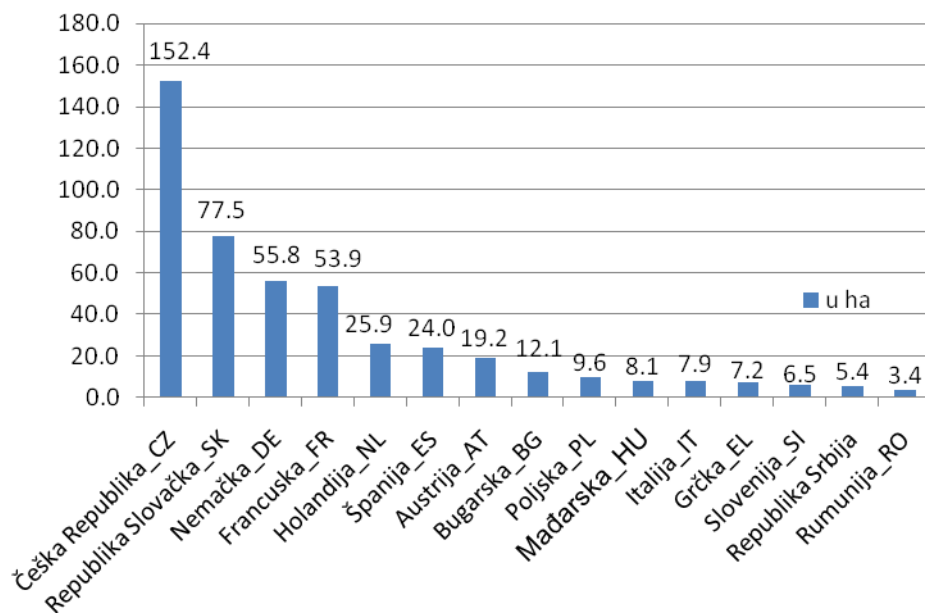
¹ Za Srbiju podaci se odnose na 2012. godinu.

Izvor: Podaci Popisa poljoprivrede 2012, RZS Srbije (<http://webzugs.stat.gov.rs>) i baza Eurostat-a (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>). Datum pristupa 02.04.2014.

Podaci u grafikonu 8 ukazuju da se prema veličini prosečnog KPZ po poljoprivrednom gazdinstvu Srbija nalazi na pretposlednjem mestu u odnosu na izabrane zemlje EU (na poslednjem mestu je Rumunija). Najveću veličinu KPZ po gazdinstvu ima Republika Češka (152,4 ha po poljoprivrednom gazdinstvu).

Grafikon 8. Veličina prosečno korišćenog poljoprivrednog zemljišta po poljoprivrednom gazdinstvu u Srbiji¹ i izabranim zemljama EU, 2010

¹ Za Srbiju podaci se odnose na 2012. godinu.

Izvor: Podaci Popisa poljoprivrede 2012, RZS Srbije (<http://webrzs.stat.gov.rs>) i baza Eurostat-a (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>). Datum pristupa 02.04.2014.

Osnovne karakteristike poljoprivrednih gazdinstava u Srbiji sa aspekta njihove ekonomske veličine

U radu je ukazano da poljoprivredna gazdinstva u ekonomskim klasama od 0 do 1.999 evra i od 2.000 do 3.999 evra čine 68% ukupnog broja poljoprivrednih gazdinstava u Srbiji, kao i da njihova prosečna veličina KPZ po gazdinstvu ne prelazi 3 ha. Imajući ovo u vidu, kao i podatak Popisa poljoprivrede 2012. da 77,4% ukupnog broja poljoprivrednih gazdinstava u Srbiji sa KPZ ima posed do 5 ha, može se zaključiti da u

domaćoj poljoprivredi dominiraju tzv. mala i srednja gazdinstva (sa aspekta površine KPZ), niske ekonomske snage (sa aspekta vrednosti SO na gazdinstvu).

Termini „mala“ i „srednja“ poljoprivredna gazdinstva u domaćoj literaturi (Studija o životnom standardu, 2008, str. 145; Bogdanov, 2007, str. 109-110; Nacrt Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Srbije 2014-2024, str. 55) najčešće se koriste za gazdinstva koja poseduju malu površinu KPZ (do 3 ha, odnosno do 5 ha).

Na osnovu statističkih podataka RZS Srbije (Popis poljoprivrede 2012.), komparativne analize domaćih poljoprivrednih gazdinstava na osnovu Eurostat-a, analize strateških dokumenata u oblasti poljoprivrede, ruralnog razvoja i životnog standarda u Srbiji (Strategija razvoja poljoprivrede Republike Srbije, 2005; Nacionalni program ruralnog razvoja 2011-2013; Nacrt Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Srbije 2014-2024., str. 55-56; Nacionalni prioriteti za međunarodnu pomoć za period 2014-2017. sa projekcijama do 2020. godine, str. 222; Studija o životnom standardu, 2008), kao i sagledavajući rezultate istraživanja domaćih i stranih autora u ovoj oblasti (Bogdanov, 2007; Paraušić et al., 2007; Cvejić et al., 2010; Stantič, 2011; Živkov et al., 2012; Paraušić, Cvijanović, 2014) mogu se izdvojiti sledeće najznačajnije karakteristike malih i srednjih poljoprivrednih gazdinstva u Srbiji:

I Značaj gazdinstava. Broj malih porodičnih gazdinstva se smanjuje (pod uticajem procesa starenja sela, migracija, globalizacije, jačanja koncentracije kapitala u poljoprivredi i sl.), ali ova gazdinstva imaju veliki značaj na lokalnom tržištu roba, sa aspekta proizvodnje hrane (doprinosu stopi samodovoljnosti i prehrambenoj sigurnosti), kao i sa aspekta očuvanja resursa i ruralog ambijenta.

II Razvojna ograničenja. Među svojim razvojnim ograničenjima mala poljoprivredna domaćinstva visoko pozicioniraju: (a) nedostatak sopstvenog kapitala (novca), (b) povoljnih kreditnih sredstava, (c) tržišta, kao i (d) niske cene poljoprivrednih proizvoda. Vezano za sopstveni kapital, u strukturi dohotka ovih gazdinstava najviše su zastupljene plate, prihodi od poljoprivrede i penzije. Zbog niske produktivnosti u poljoprivredi, značaj prihoda od poljoprivrede za životni standard ove populacije je mali (i pored visoke, posebno neformalne, zaposlenosti u

poljoprivredi⁸) i ova gazdinstva su u cilju smanjenja dohodovnog rizika „okrenuta“ tzv. „nemaštinom pritiskutoj diversifikaciji“⁹. Dodatno, razvojna ograničenja ovih gazdinstava, kojih poljoprivrednici zbog svog mentaliteta najčešće nisu svesni, jesu nerazvijeni:

- Ljudski resursi (niska znanja i veštine poljoprivrednika, niska stopa preduzetništva za primenu inovacija, proširenje biznisa, odsustvo želje i interesovanja za usvajanje znanja, udruživanje i sl.);
- Fizički resursi (mala površina zemljišta, nedostatak objekata i/ili opreme za skladištenje, čuvanje i pakovanje poljoprivrednih proizvoda, odsustvo uslova i objekata za preradu poljoprivrednih proizvoda i sl.);
- Socijalni kapital¹⁰. Veliki procenat ovih proizvođača je razjedinjen imajući u vidu: nerazvijena/neaktivna udruženja poljoprivrednika; odustvo svesti poljoprivrednika o potrebi i značaju udruživanja; izostanak poverenja, kako između poljoprivrednika, tako i između poljoprivrednika i lokalnih/republičkih organa vlasti, privrednih komora, zadruga i sl.;
- Odustvo vertikalne integracije poljoprivrednika u proizvodnom i tržišnom lancu snabdevanja hranom, bilo dugoročnim ugovorima, bilo vlasničkim vezama sa prehrambenom industrijom, zadrugama, trgovinom i sl. Usled ovoga, primarni proizvođači nemaju moć uticaja na otkupne cene i uslove otkupa, a vrednost proizvoda i dodatni profit najčešće se stvara na višim nivoima lanca vrednosti (u trgovini, tj. posredničkim operacijama).

III Ekstenzivna poljoprivreda. Usled višedecenijskog dezinvestiranja (niska podrška iz agrarnog budžeta, nerazvijeno finansijsko tržište za veća ulaganja u modernizaciju i ukрупnjavanje poljoprivrednih fondova) i neefikasne organizacije proizvodno-prometnih tokova, na ovim

---

⁸ Neformalna zaposlenost u R. Srbiji u 2012. godini iznosi 17,5% (u ruralnim naseljima 31,3%), a u sektoru delatnosti „Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo“ u ruralnim područjima neformalna zaposlenost dostiže i 62,1% (Anketa o radnoj snazi, 2012, Bilten 564, str. 57-58).

⁹ Podaci Popisa poljoprivrede 2012. ukazuju da su gazdinstva sa drugim profitabilnim aktivnostima, koja nisu u vezi sa gazdinstvom, dominantno zastupljena (sa 46,4%) u ekonomskoj klasi gazdinstava od 0-1.999 evra.

¹⁰ Prema definiciji OECD, socijalni kapital predstavlja mrežu učesnika sa zajedničkim normama, vrednostima i razumevanjem, koji oblikuju saradnju unutar i između grupa. (vidi The Well-being of Nations, 2001, str. 41).

gazdinstvima dominira tradicionalna, ekstenzivna, nisko produktivna poljoprivreda, koja je visoko oscilatorana i zavisna od klimatskih faktora.

IV Niska tržišnost. Mala veličina poljoprivrednog zemljišta po gazdinstvu dovodi do nemogućnosti korišćenja efekata ekonomije obima, što dalje vodi visokim jediničnim troškovima proizvodnje i niskoj tržišnosti, koja se ogleda u tome da gazdinstva imaju performanse naturalnih ili polunaturalnih gazdinstava, sa skromnim i nesigurnim tržišnim viškovima. Sve ovo za posledicu ima nekonkurentnost domaćih proizvođača, odnosno njihove male mogućnosti da odgovore potrebama inostranih i domaćih kupaca u pogledu količina, kontinuiteta i kvaliteta ponude, kao i standarda kvaliteta duž čitavog lanca snabdevanja hranom.

V Niska specijalizacija. Nesiguran poslovni ambijent (promenljiva i nestimulativna agrarna i celokupna ekonomska politika), sitan posed, odsustvo povoljnih kreditnih izvora, kao i potreba za smanjivanjem rizika proizvodnje i profita, dovode do niske specijalizacije proizvođača. Prema podacima Popisa poljoprivrede 2012., posmatrano prema tipu poljoprivredne proizvodnje, više od polovine od ukupnog broja poljoprivrednih gazdinstava u Srbiji (tačnije 53,8%) pripada jednoj od tri mešovite grupe poljoprivrednih gazdinstava (videti fusnotu 4).

VI Ruralno siromaštvo i nerazvijen ruralni ambijent. Niska ekonomska vrednost gazdinstava u direktnoj je vezi sa ruralnim siromaštvom i niskim životnim standardom ruralne populacije. Rast standarda ruralne populacije značajno ograničava nerazvijenost ruralnih oblasti, posebno u brdsko planinskim krajevima zemlje. Ruralne oblasti karakteriše nerazvijena/nerazvijeno: (a) fizička, komunalna, poljoprivredna infrastruktura, (b) infrastruktura koja obezbeđuje usluge socijalne i zdravstvene zaštite, kulturne i sportske sadržaje; (c) tržište rada, kapitala, poljoprivrednih proizvoda (udaljena tržišta za plasman, nerazvijena i/ili neloyalna konkurencija), (d) neefikasna lokalna samouprava (najčešće opštinska uprava ima deficit edukovanog kadra i nedovoljne resurse da ponese veću odgovornost u implementaciji razvojnih projekata); (e) nestabilna i nestimulativna agrarna i ekonomska politika države. Dodatno, ruralne oblasti karakteriše i visoka depopulacija, migracije i nepovoljna starosna i obrazovna struktura stanovništva.

Preporuke za osnaživanje poljoprivrednih gazdinstava u Srbiji

Srbija ima povoljne faktorske i trgovinske uslove za razvoj intenzivne i konkurentne poljoprivrede (Paraušić, Cvijanović, 2014), ali i pored toga, prema (Stantić, 2011, str. 2) jedine konkurentne prednosti ruralnih oblasti u zemljama Zapadnog Balkana jesu: (a) niska cena radne snage i (b) visoko kvalitetni prirodni resursi.

Kako bi mala i srednja poljoprivredna gazdinstva u Srbiji (koja dominiraju u strukturi ukupnih gazdinstava) poboljšala svoje fizičke i ekonomske performanse (kroz obezbeđivanje stabilnih i visokih izvora prihoda na gazdinstvu) i postala konkurentnija na domaćem i inostranom tržištu, potrebno je da se poljoprivrednici aktivnije angažuju na otklanjanju svojih internih ograničenja, odnosno na razvoju unutrašnjih kapaciteta gazdinstava u oblastima: (a) obrazovanja, sticanja novih znanja i veština, veće informisanosti; (b) razvoja preduzetničkog i konkurentskog duha; (c) veće primene inovacija u proizvodnji i poslovanju, koja nisu značajno vezana za finansijska sredstva; (d) promene svesti i mentaliteta u pravcima realnog uviđanja: sopstvenih grešaka, problema, mogućnosti, potrebe udruživanja, značaja ulaganja u proizvode viših faza prerade, uvođenja standarda kvaliteta, poboljšanja kvaliteta proizvoda i sl. Možda najvažnije jeste promena svesti poljoprivrednika u pravcu neophodnosti sagledavanja sopstvenog razvoja u dugom roku, s obzirom da najčešće, usled kratkoročne koristi, poljoprivrednici zanemaruju opšti interes i uspostavljene poslovne sporazume sa zadrugom, udruženjem i sl.

Pored ovih aktivnosti koje su u domenu samih poljoprivrednika, važno je da gazdinstva dobiju podršku političkih lidera, u vidu stimulativne ekonomske i agrarne politike, razvijenih institucionalnih kapaciteta države, kao i razvijene fizičke, tržišne, finansijske i inovacione infrastrukture u zemlji. U nastavku će se upravo akcenat staviti na mere jačanja poljoprivrednih gazdinstava koje su u ingerenciji države, odnosno Vlade Srbije, a koje su u skladu sa pravnim¹¹ i strateškim okvirom u

---

¹¹ Zakon o poljoprivredi i ruralnom razvoju, Službeni glasnik R.Srbije broj 41/2009 i 10/2013-dr.zakon; Zakon o podsticajima u poljoprivredi i ruralnom razvoju, Službeni glasnik R.Srbije broj 10/2013 i drugi zakoni koji se tiču poljoprivrednog zemljišta, bezbednosti hrane i sl.

oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja u Srbiji i EU u periodu nakon 2014. godine¹²:

I Prema (Liefert, Swinnen, 2002, str. 28) za unapređenje konkurentnosti poljoprivrede i ruralnih oblasti tranzicionih zemalja, ***rast produktivnosti*** u poljoprivredi značajniji je faktor od rasta poljoprivredne proizvodnje, jer jedino on može dovesti do rasta dohotka u poljoprivrednom sektoru i rasta životnog standarda ruralnog stanovništva. Imajući ovo u vidu, a u cilju stvaranja uslova za ukрупnjavanje poseda i rast produktivnosti (kroz modernizaciju gazdinstava, investicije u tehničko tehnološko unapređenje poljoprivrede proizvodnje, prerade i plasmana) bitna će biti podrška države u vidu: (a) predvidive i stimulativne agrarne politike i (b) razvoja finansijskog tržišta za privlačenje eksternih izvora finansiranja: uspostavljanje efikasnih kreditnih mehanizama prilagođenih specifičnim i dugoročnim potrebama kreditiranja poljoprivrednika (prilagođavane rokova i uslova otplate kredita), razvoj nebanakarskih institucija i sl.

II Razvoj tržišta: (a) poljoprivrednih proizvoda¹³ (efikasna politika zaštite konkurencije u oblasti smanjivanja „sive“ ekonomije i kontrole zloupotrebe dominantnog položaja pojedinih kompanija; razvoj tržišta robnih zapisa; terminskog tržišta; uvođenje interventog otkupa u slučaju očiglednih „grešaka“ tržišta; razvoj robnih terminala i logističkih centara); (b) finansijskog tržišta (novca i kapitala); (c) zemljišta (promena politike u domenu nasleđivanja zemljišta; prometa zemljištom; uspostavljanje efikasnog sistema upravljanja zemljištem i sl.); (d) znanja (obezbeđivanje efikasnog transfera znanja, informacija i inovacija od strane poljoprivredne savetodavne službe ka poljoprivrednicima).

III Kreiranje stimulativnog poslovnog ambijenta za veće investicije u poljoprivrednu proizvodnju i nepoljoprivedne aktivnosti (kroz minimiziranje investicionog rizika), za rast zapošljavanja, razvoj zadugarstva i sektora malih i srednjih preduzeća i preduzetništva (MSPP). Kreiranje stimulativnog poslovnog ambijenta podrazumeva

---

¹² Nacrt Strategije poljoprivrednog i ruralnog razvoja za period 2014-2024.; Nacionalni prioriteti za međunarodnu pomoć za period 2014-2017. godine sa projekcijama do 2020. godine; The CAP towards 2020: Meeting the food, natural resources and territorial challenges of the future, EC 2010.

¹³ Više o razvijenosti konkurencije na poljoprivrednom tržištu u Srbiji videti Paraušić et al., 2010.

prilagođavanje: (a) poreske politike (smanjivanje poreskih i nefiskalnih nameta); (b) radnog zakonodavstva, (c) trgovinskih propisa i (d) uopšte mera ekonomske i agrarne politike. Inače na brojne elemente nepovoljnog poslovnog ambijenta za rad sektora MSPP konstantno ukazuju stavovi Unije poslodavaca Srbije (Uslovi i opterećenja u privredi Srbije, 2010; Stavovi poslodavaca o poslovnom okruženju, 2013).

IV Unapređenje kvaliteta života ruralnog stanovništva i stvaranje povoljnih uslova za diversifikaciju dohotka i aktivnosti ruralne populacije, što podrazumeva: (a) unapređenje fizičke i socijalne infrastrukture na selu; (b) kreiranje stimulativnog poslovnog ambijenta i (c) stvaranje uslova za sveukupni ekonomski razvoj (razvoj industrijske proizvodnje, uslužnih delatnosti). Prethodno ima za cilj obezbeđivanje povoljnih uslova za zapošljavanje ruralne populacije van poljoprivrede (u kontekstu diversifikacije dohotka i aktivnosti), što će biti neminovnost u narednom periodu sa povećanjem produktivnosti i smanjenjem broja potrebnih radnika u poljoprivredi.

V Izgradnja administrativnih kapaciteta (pri MPŠV R. Srbije i Ministarstvu finansija R. Srbije) za korišćenje IPARD sredstava (pred pristupna sredstva EU namenjena ruralnom razvoju u zemljama Zapadnog Balkana), što se navodi i u Izveštaju EC o napretku Srbije za 2013. godinu u oblasti Poljoprivreda i ruralni razvoj. Srbija nema mogućnosti da koristi IPARD sredstva u periodu 2013+3, s obzirom da nije bila u mogućnosti da do 2013. godine ispuni administrativne zahteve EC vezano za ova sredstva. U dokumentu koji je Vlada Srbije usvojila 2013. godine („Nacionalni prioriteti za međunarodnu pomoć za period 2014-2017. godine sa projekcijama do 2020. godine”, str. 244) navodi se da će IPARD operativna struktura i IPARD mere biti definisane i akreditovane u 2016. godini, a da će 2017. godine biti potpisan prenos ovlašćenja za upravljanje IPARD sredstvima. Grupa autora (Živkov, et al., 2012) ističe da u Srbiji niti je administracija spremna da se prilagodi EU sistemu planiranja i implementaciji mera za ruralni razvoj, niti su građani osposobljeni da iskoriste fondove EU za ruralni razvoj (nedovoljno razvijene lokalne akcione grupe, javno privatno partnerstvo, nedovoljna informisanost ruralne populacije i sl.).

VI Razvoj javnih institucija (uspostavljanje pravne države kroz efikasnu zakonodavnu i sudsku vlast) što omogućava/obezbeđuje: (a) donošenje

potrebnih zakona i efikasnu primenu donetih zakona; (b) poštovanje ugovora, efikasnu zaštitu vlasničkih prava i ravnoparavan pristup svih učesnika resursima, tržištu roba, finansijskom tržištu; (c) izgradnju poverenja među poljoprivrednicima/privrednicima, kao i poverenja između civilnog sektora i privrede i vladinih organa vlasti, institucija, agencija i sl.

Zaključak

Ekonomska veličina poljoprivrednih gazdinstava u Srbiji (prosečno iznosi 5.939 eura po gazdinstvu) izuzetno je niska u poređenju sa prosečnom ekonomskom veličinom poljoprivrednog gazdinstava u EU – 28 (25.138 eura), kao i u poređenju sa izabranim zemljama EU. Sa aspekta površine korišćenog poljoprivrednog zemljišta i vrednosti SO na gazdinstvu, u poljoprivredi Srbije dominiraju tzv. mala i srednja poljoprivredna gazdinstva, visokih razvojnih organičenja, prevashodno sa stanovišta finansijskih, ljudskih i fizičkih resursa. Poljoprivreda na ovim gazdinstvima je tradicionalna i ekstenzivna (nisko produktivna, visoko oscilatorana i zavisna od klimatskih faktora), a ova gazdinstva karakteriše niska tržišnost i odsustvo specijalizacija proizvodnje.

Kako bi mala i srednja poljoprivredna gazdinstva u Srbiji poboljšala svoje fizičke i ekonomske performanse i postala konkurentnija, potrebno je i možda najvažnije da se poljoprivrednici aktivnije angažuju na otklanjanju svojih brojnih internih ograničenja, koja „leže“ u mentalitetu i nerazvijenoj svesti o načinima budućeg razvoja. Pored ovoga, važno je da gazdinstva dobiju podršku političkih lidera, kroz realizaciju brojnih mera podrške: (a) osiguranje predvidive i stimulativne agrarne i ukupne ekonomske politike; (b) razvoj tržišta (poljoprivrednih proizvoda, kapitala, zemljišta); (c) kreiranje stimulativnog poslovnog ambijenta za veće investicije, zapošljavanje, sveukupni ekonomski razvoj zemlje i diversifikaciju dohotka i aktivnosti ruralne populacije.

Izvori:

Anketa o radnoj snazi, 2012, Bilten 564, RZS, 2013;

Bogdanov Natalija (2007). Mala ruralna domaćinstva u Srbiji i ruralna nepoljoprivredna ekonomija. UNDP, Beograd;

Community typology for agricultural holdings (2008). EC No 1242/2008 of 8 December 2008. Official Journal of the European Union, 13.12.2008. Cvejić S., Babović M., Petrović M., Bogdanov N. Vuković O. (2010): Socijalna isključenost u ruralnim oblastima Srbije“, UNDP 2010;

Izveštaju o napretku Srbije za 2013. godinu, Evropska komisija, Brisel, 16.10.2013., SWD (2013) 412;

Liefert W., Swinnen J. (2002). Changes in Agricultural Markets in Transition Economies, Agricultural Economic Report No. 806, March 2002, Washington, USDA Economic Research Service;

Nacionalni prioriteti za međunarodnu pomoć za period 2014-2017. sa projekcijama do 2020. godine, Vlada Republike Srbije, 08.11.2013.

Nacionalni program ruralnog razvoja R. Srbije od 2011-2013, Službeni glasnik broj 15/2011.

Nacrt Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Srbije 2014-2024. Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije, novembar 2013.

Paraušić Vesna, Cvijanović Drago, Subić Jonel (2007). Afirmacija udruživanja i marketinga u funkciji kreiranja konkurentnosti agrarnog sektora Srbije. Institut za ekonomiku poljoprivrede Beograd;

Paraušić Vesna, Mihailović Branko, Vladana Hamović (2010). Imperfect Competition in the Primary Agricultural Commodity Market in Serbia, Economic Annals, broj 184;

Paraušić Vesna, Cvijanović Janko (2014). Konkurentnost agroprivrede Srbije: klasteri u funkciji održive regionalne konkurentnosti. Institut za ekonomiku poljoprivrede Beograd;

Stantič, C. (2011). Mišljenje Evropskog ekonomskog i socijalnog komiteta o ruralnom razvoju i zapošljavanju u zemljama Zapadnog Balkana. Brussels, 21.09.2011, REX/322;

Stavovi poslodavaca o poslovnom okruženju (2013). Unija poslodavaca Srbije, Beograd, maj 2013.

Statistička baza podataka RZS Srbije: Popis poljoprivrede 2012, <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/public/ReportView.aspx>;

Statistička baza podataka EUROSTAT, epp.eurostat.ec.europa.eu

Strategija razvoja poljoprivrede Republike Srbije, Službeni glasnik R. Srbije, broj 78/05

Studija o životnom standardu, Srbija 2002-2007, Republički zavod za statistiku Srbije, The World Bank, 2008;

The CAP towards 2020: Meeting the food, natural resources and territorial challenges of the future, European Commission, Brussels, 18 November 2010, COM (2010) 672 final

The Well-being of Nations: The Role of Human and Social Capital, OECD, 2001

Typology handbook (2008). EC, RI/CC 1500, Brisel, 25.07.2008.

Uslovi i opterećenja u privredi Srbije: Analiza stanja u grani poljoprivrede i prehrambenoj industriji (2010). Unija poslodavaca Srbije, Austrijska agencija za razvoj (ADA);

Zakon o poljoprivredi i ruralnom razvoju, Službeni glasnik R.Srbije broj 41/2009 i 10/2013-dr.zakon;

Zakon o podsticajima u poljoprivredi i ruralnom razvoju, Službeni glasnik R.Srbije broj 10/2013;

Živkov, G. Et al. (2012). Budućnost sela u Srbiji. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Vlada Republike Srbije;